

پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز در نوجوانان و بررسی رابطه آن با منبع کنترل و سبک‌های تصمیم‌گیری

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۱/۷/۱۴

تاریخ دریافت مقاله: ۹۰/۸/۹

مجید صفاری نیا^۱

مهرداد اکبری^۲

چکیده:

مقدمه: هدف اصلی این مطالعه بررسی رابطه بین منبع کنترل، سبک‌های تصمیم‌گیری با رفتارهای مخاطره‌جویانه نوجوانان شهرستان دزفول بود.

روش: روش پژوهش حاضر از نوع همبستگی بود. بدین منظور، ۴۵۰ دانش‌آموز دبیرستانی (میانگین سنی ۱۶/۳ سال و انحراف استاندارد ۱/۰۸) شهر دزفول به شیوه تصادفی چندمرحله‌ای انتخاب شدند. در این مطالعه از مقیاس سنجش رفتارهای پرخطر برنر، کانینز و کان، مقیاس منبع کنترل درونی و بیرونی راتر و پرسشنامه سبک‌های تصمیم‌گیری عمومی اسکات و بروس استفاده شد.

یافته‌ها: نتایج پژوهش نشان داد که رفتار مخاطره‌جویانه با منبع کنترل بیرونی رابطه مثبت معنی‌دار دارد. علاوه بر آن، منبع کنترل بیرونی با سبک‌های تصمیم‌گیری شهودی و وابسته رابطه مثبت و با سبک تصمیم‌گیری منطقی رابطه منفی دارد، در حالیکه منبع کنترل درونی با سبک منطقی رابطه مثبت دارد. همچنین، نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره نشان داد که منبع کنترل، سبک تصمیم‌گیری، جنسیت و سن در مجموع ۴۸٪ از تغییرات واریانس رفتار مخاطره‌جویانه را تبیین می‌کنند.

نتیجه‌گیری: با توجه به اینکه نوجوانان در معرض خطرات جسمانی، روان‌شناختی و اجتماعی فراوانی هستند، می‌توان با استفاده از نتایج این مطالعه میزان آسیب‌پذیری آنان را کاهش داد.

واژه‌های کلیدی: مخاطره‌جویی، منبع کنترل، سبک‌های تصمیم‌گیری، نوجوانی.

^۱ دانشیار گروه روان‌شناسی دانشگاه پیام نور

^۲ نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری روان‌شناسی دانشگاه پیام نور، merdadakbari2003@yahoo.com

Prediction of risk taking behaviors in adolescents by locus of control and decision making

Majid Saffarinia, Mehrdad Akbari

Abstract:

Introduction: The aim of this study was to determine the relationship between locus of control and decision making with risk taking behaviors of adolescents.

Method: Participants were 450 high school students ($M= 16/3$ and $SD= 1/08$) in Dezful who were selected through multi stage randomize sampling method. Participants completed Young's Risk Behaviors Scale, Rutter's Internal, external locus of control Questionnaires, and General Decision Making Style.

Results: Results showed that risk taking behavior were positively correlated with external locus of control, dependent and intuitive decision making styles and were correlated negatively with rational decision making styles. Internal locus of control was positively related with rational decision making styles. A standard multiple regression analysis was conducted to evaluate how well locus of control, decision making, age, and gender could predict the risk taking. Result of this analysis showed that the locus of control, decision making style, gender and age explained 48% of the risk taking behavior's variance.

Keywords: Risk taking, Locus of control, Decision making style and Adolescent.

مقدمه

نوجوانی^۱ یکی از چالش‌انگیزترین دوره‌های رشد زندگی انسان است. تجربه‌های شخصی، زیستی و روان‌شناختی تغییرات گسترده‌ای را در این دوره به وجود می‌آورند و طی این تغییرات، افراد محرک‌های رفتاری و هیجانی جدید و متفاوتی را برای زندگی بزرگسالی خود کشف می‌کنند. تغییرات زیستی، روان‌شناختی و محیطی - اجتماعی که در دوره نوجوانی رخ می‌دهند، ممکن است باعث درگیر شدن در رفتارهای خود-تخریب‌ساز یا مضر برای سلامتی شوند. همین رفتارها تأثیر درازمدتی در سلامتی دارند و دارای عواقب روان‌شناختی و اجتماعی هستند (گونزالس و فیلد^۲، ۱۹۹۴).

در دهه‌های اخیر، مطالعات نشان داده‌اند که رفتارهای مخاطره‌جویی^۳ در دوران نوجوانی بسیار رایج و پرتکرار هستند (ایساو^۴، ۲۰۰۴؛ جانستون، اُمالی، باخمن و شولنبرگ^۵، ۲۰۰۶) و بسیاری از این مطالعات بر پیامدهای منفی رفتار مخاطره‌جویی تمرکز کرده‌اند (هودگسون^۶، ۲۰۰۰) که از جمله آن می‌توان به رفتار بی‌پروایی (آرنت^۷، ۱۹۹۶)، فعالیت‌های مجرمانه مانند دزدی و رفتارهای ناسالم جنسی، سیگار کشیدن، میگساری، مصرف و سوء مصرف دارو و رانندگی پرخطر (زاکرمن و کلمن^۸، ۲۰۰۰) اشاره کرد.

در ادبیات پژوهشی، دلایل رفتار مخاطره‌جویی نسبتاً مبهم است و توافقی برای تعریف این مفهوم وجود ندارد. رویکردهای نظری، مخاطره‌جویی را از زوایای متفاوتی مورد توجه قرار می‌دهند. یکی از این رویکردها، رویکرد تصمیم‌گیری^۹ است. ایروین^{۱۰} (۱۹۹۱) مخاطره‌جویی را به عنوان رفتاری ارادی که پیامد آن عدم اطمینان و عواقب منفی است، در نظر می‌گیرد. مرحله رشد نوجوانی مناسب‌ترین مرحله برای مطالعه توانش تصمیم‌گیری است. بعضی از تصمیم‌های مهم در دوره نوجوانی اخذ می‌شوند؛ به طور مثال، انتخاب دانشگاه و رشته تحصیلی یا درگیر شدن در برخی رفتارهایی که فرد را به سمت اعتیاد سوق می‌دهند. این تصمیم‌ها می‌توانند تمامی زندگی فرد را تحت تأثیر قرار دهند (توینسترا^{۱۱} و همکاران، ۲۰۰۰). اگرچه نوجوانی یک مرحله با اهمیت در طول زندگی افراد است، ولی در همین دوره شرایطی مخاطره آمیز و کنترل نشده وجود دارد که نوجوان را به سمتی سوق می‌دهد تا تصمیم‌هایی بگیرد و عواقب این تصمیم‌ها را تجربه کند (بایلی، لواتو،

¹ Adolescence

² Gonzales, J., & Field, T.

³ Risk taking

⁴ Essau, C. A.

⁵ Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Schulenberg, J. E.

⁶ Hodgson, C. J. R.

⁷ Arnett, J.

⁸ Zuckerman, M. & Kuhlman, M.

⁹ Decision making

¹⁰ Irwin, C. E.

¹¹ Tuinstra, J.

جانسون و کالو^۱، ۲۰۰۵؛ دالیسیو، بایوکو و لافی^۲، ۲۰۰۶). با این وجود، تحقیقات نسبتاً محدودی در خصوص تصمیم‌گیری در این مرحله انجام شده است (کرون، وندل و ون در مولن^۳، ۲۰۰۳). تصمیم‌گیری فرآیندهای شناختی زیادی مانند اطلاعات و پردازش آنها، حل مسئله، قضاوت، حافظه و یادگیری را به خدمت می‌گیرد. میلر و بایرنز^۴ (۲۰۰۱) تصمیم‌گیری را به عنوان فرآیند انتخاب بین شقوق متفاوت برای رسیدن به هدف خاصی تعریف می‌کنند. محققین توجه خود را بر ارتباط بین شخصیت و تصمیم‌گیری متمرکز نموده‌اند. این الگوها سبکهای متفاوتی از تصمیم‌گیری را پیشنهاد می‌کنند (برو، هسکت و تیلور^۵، ۲۰۰۱؛ فرانکن و موریس^۶، ۲۰۰۵). سبک تصمیم‌گیری الگوی فردی تفسیر و پاسخ به تکالیف تصمیم‌گیری است (درايور، ۱۹۹۷؛ هارن، ۱۹۷۹). به واسطه سبک‌های تصمیم‌گیری می‌توان درک کرد که چرا افراد در مواجهه با یک موقعیت یکسان، تصمیم‌های متفاوتی می‌گیرند (نات، ۱۹۹۰). یکی از مهمترین رویکردهای تصمیم‌گیری، رویکرد هارن است که دارای سه سبک متفاوت است که عبارتند از سبک منطقی (تصمیم‌گیری بر اساس منطق)، سبک وابسته (تصمیم‌گیری بر اساس عقاید و انتظارات دیگران) و سبک شهودی^۷ (تصمیم‌گیری بر اساس احساسات و هیجانات). فیلیپس، پازینزا و فرین^۸ (۱۹۸۴) سبک اجتنابی (تمایل به اجتناب یا به تعویق انداختن تصمیم‌گیری) را به الگوی هارن افزودند. راو و ماسون^۹ (۱۹۸۷) چهار سبک تصمیم‌گیری را بر اساس پیچیدگی شناختی و جهت‌گیری ارزشی مشخص نمودند که عبارتند از: رفتاری (معاشرتی و دوستانه)، ادراکی (حساس، سازگار و انعطاف‌پذیر)، تحلیلی (هوشمندانه و کنترل شده) و مستقیم (عملی، مقتدرانه و قدرتمند). هارن (۱۹۷۹) و چند محقق دیگر (از جمله، چارترند^{۱۰} و همکاران، ۱۹۹۳؛ ماو و جپسن^{۱۱}، ۱۹۹۲) پیشنهاد می‌کنند که سبک تصمیم‌گیری منطقی ایده‌آل‌ترین سبک است و سایرین معتقدند که کارایی یک سبک تصمیم‌گیری خاص به بافت و متغیرهای فرهنگی و شخصی یک موقعیت تصمیم‌گیری مانند انتخاب شغل، انتخاب دانشگاه و غیره بستگی دارد (ماو، ۱۹۹۵).

شواهد تجربی بر نقش منبع کنترل^{۱۲} در فهم رفتار مخاطره‌جویی نوجوانان تأکید کرده‌اند. منبع کنترل به عنوان ادراک شخص از کنترل بر زندگی شخصی و چگونگی کنار آمدن با رویدادهای

¹ Baillie, L., Lovato, C. Y., Johnson, J. L., & Kalaw, C.

² D'Alisio, M., Baiocco, R., & Laghi, F.

³ Crone, E. A., Vendel, I., & van der Molen, M. W.

⁴ Miller, D. C., & Byrnes, J. P.

⁵ Brew, F. P., Hesketh, B., & Taylor, A.

⁶ Franken, I. H. A., & Muris, P.

⁷ Intuitive

⁸ Phillips, S. D., Paziienza, N. Y., & Ferrin, H. H.

⁹ Rowe, A. J., & Mason, R. O.

¹⁰ Chartrand, J. M.

¹¹ Mau, W. C., & Jepsen, D. A.

¹² locus of control

زندگی تعریف شده است (دگ، ۱۹۹۷؛ به نقل از ییلماز و کایاز^۱، ۲۰۱۰). در ادبیات تحقیق تأکید شده است که افراد دارای دو منبع کنترل درونی و بیرونی هستند. به عقیده راتر^۲ افراد دارای منبع کنترل درونی اعتقاد دارند که بر تمامی چیزهایی که برایشان اتفاق می‌افتد کنترل دارند، ولی افراد دارای منبع کنترل بیرونی معتقدند که نیروهای بیرونی رویدادهای زندگی آنان را کنترل می‌کنند (نیوز^۳، ۱۹۸۹؛ وانگ، کیک، فرازر و برنز^۴، ۱۹۹۹؛ آبان، بلوت و جهانگیر^۵، ۲۰۰۳). همچنین، افراد دارای منبع کنترل درونی فعال، مؤثر، مستعد در حل مسئله، دارای انگیزه بالا، دارای اعتماد به نفس و موفق در زندگی شخصی معرفی شده‌اند. از سوی دیگر، افراد دارای منبع کنترل بیرونی منفعل، کم انگیزه و ناتوان در حل مسئله در نظر گرفته شده‌اند (دگ، ۱۹۹۷؛ به نقل از ییلماز و کایاز، ۲۰۱۰؛ آبان و همکاران، ۲۰۰۳). پژوهش‌های زیادی به بررسی رابطه بین منبع کنترل و رفتار مخاطره جویی پرداخته‌اند و یافته‌های متناقضی را به دست آورده‌اند. به طور مثال، کریسپ و باربر^۶ (۱۹۹۵) نشان دادند که تصمیم‌گیری درباره اینکه فرد درگیر رفتار مخاطره جویی شود یا نه، به طور معنی‌داری تحت تأثیر منبع کنترل درونی و بیرونی است و مطالعاتی که بر رفتارهای پیشگیرانه سلامتی تأکید می‌کنند، ارتباط مثبتی بین منبع کنترل درونی و رفتارهای پیشگیرانه سلامتی پیدا کرده‌اند. ورنر (۱۹۸۶) نشان داد که یکی از عوامل محافظت‌کننده نوجوانان در مقابل رفتارهای مخاطره‌جویانه داشتن منبع کنترل درونی است، در حالیکه رولیسون و شرمین^۷ (۲۰۰۳) و رولیسون (۲۰۰۲) هیچ ارتباطی بین منبع کنترل و رفتار مخاطره‌جویی نوجوانان پیدا نکرده‌اند. از سوی دیگر، بین منبع کنترل و سبک‌های تصمیم‌گیری ارتباطاتی دیده شده است. به طور مثال، اسکات و بروس^۸ (۱۹۹۵) نشان دادند که افراد دارای منبع کنترل درونی بیشتر از سبک تصمیم‌گیری منطقی و کمتر از سبک‌های اجتنابی و وابسته استفاده می‌کنند، در حالیکه افراد دارای منبع کنترل بیرونی بیشتر سبک وابسته را به کار می‌گیرند.

میزان ارتکاب به رفتارهای مخاطره‌جویانه در نوجوانی به واسطه عوامل دیگری مانند ویژگی‌های جمعیت‌شناختی قابل بررسی است. برخی پژوهش‌ها گزارش کرده‌اند که مردان بیشتر از زنان در رفتارهای مخاطره‌جویی شرکت می‌کنند (مارکیز^۹، ۱۹۹۸؛ اسمال، سیلوربرگ و کرنز^{۱۰}، ۱۹۹۳؛ جسر^{۱۱} و همکاران، ۲۰۰۳؛ آلکساندر و همکاران، ۱۹۹۵)، در حالیکه تحقیقات دیگر تفاوتی بین دو جنس در

¹ Yilmaz, A., & Kayaz, H.

² Rotter

³ Neaves, J. J.

⁴ Wang, L., Kick, E., Fraser, J., & Burns, T. J.

⁵ Abaan, S., Bulut, H., & Cihangir, N.

⁶ Crisp, B. R., & Barber, J. G.

⁷ Rolison, M. R., & Scherman, A.

⁸ Scott, S. G., & Bruce, R. A.

⁹ Marquis, A. M.

¹⁰ Small, S. A., Silverberg, S. B., & Kerns, D.

¹¹ Jessor, R.

میزان رفتارهای مخاطره‌جویی گزارش نموده‌اند (بایوکو، لافی و دالیسیو، ۲۰۰۹؛ اسپیسر و سادلر-اسمیت^۱، ۲۰۰۵). سن، یکی دیگر از عوامل اساسی در توضیح مخاطره‌جویی، به خصوص در دوره نوجوانی است. همان‌طور که قبلاً اشاره شد نوجوان در دوره نوجوانی شروع به کشف تجارب جدید می‌کند. منطقی است که با افزایش سن، تجربه و درگیر شدن در رفتارهای مخاطره‌آمیز نیز افزایش یابد. مطالعات نیز این ایده را تأیید نموده‌اند (بل، شانراک و انیل^۲، ۲۰۰۰؛ ترنر و مک‌کولار^۳، ۲۰۰۳). به عبارت دیگر، نوجوانان بزرگتر تمایل بیشتری به درک رفتارهای مخاطره‌جویی دارند و بیشتر از نوجوانان کوچکتر درگیر این رفتارها می‌شوند (ایساو، ۲۰۰۴). بیشتر مطالعات انجام شده در زمینه مخاطره‌جویی نوجوانان متغیرهای جمعیت‌شناختی و اجتماعی را مدنظر قرار داده‌اند، ولی این مطالعه دو ویژگی شخصیتی منبع کنترل و سبک‌های تصمیم‌گیری را نیز به آنها افزوده است.

روش

روش پژوهش حاضر از نوع همبستگی بود. ۴۵۰ دانش‌آموز دبیرستانی (میانگین سنی ۱۶/۳ سال و انحراف استاندارد ۱/۰۸) شهر دزفول به شیوه تصادفی چندمرحله‌ای انتخاب شدند. برای این منظور از هر کدام از دو منطقه آموزش و پرورش شهر دزفول ۴ دبیرستان، دو دبیرستان پسرانه و دو دبیرستان دخترانه، به صورت تصادفی انتخاب شد. از هر دبیرستان به نسبت پایه تحصیلی، نمونه مورد نظر انتخاب شدند. بعد از تکمیل پرسشنامه‌های مورد استفاده تعداد ۱۷ پرسشنامه ناقص بودند که کنار گذاشته شدند. از بین شرکت‌کنندگان ۲۰۹ نفر دختر و ۲۲۴ نفر پسر و ۱۱۷ نفر دانش‌آموز پایه اول، ۱۲۹ نفر دانش‌آموز پایه دوم و ۱۸۷ نفر دانش‌آموز پایه سوم بودند.

ابزار پژوهش

مقیاس سنجش رفتارهای پرخطر (YRBSS^۴): برنر، کانینز و کان^۵ (۱۹۹۵) با اقتباس از پرسشنامه رفتارهای پرخطر مرکز کنترل بیماری‌های آمریکا (CDC^۶) در سال ۱۹۸۹ این پرسشنامه را طراحی و تنظیم کرده‌اند. این پرسشنامه دارای ۲۱ گویه است که شدت رفتارهای پرخطر را در دوره سه ماهه اخیر در حیطه‌های خشونت (حمل سلاح سرد و مشارکت در نزاع فیزیکی)، استعمال دخانیات، مصرف مشروبات الکلی، مواد مخدر و داروهای روان‌گردان، روابط جنسی پرخطر، تغذیه و تحرک جسمانی ناکافی و معاشرت با دوستان ناباب ارزیابی می‌کند. پاسخ‌دهی ۶ گویه از این

^۱ Spicer, D. P., & Sadler-Smith, E.

^۲ Bell, N. J., Schoenrock, C. J., & O'Neal, K. K.

^۳ Turner, C., & McClure, R.

^۴ Young's Risk Behaviors Scale

^۵ Brener, N. D., Conins, J., & Kann, L.

^۶ Control Disease Center

پرسشنامه به صورت بلی/ خیر (با نمره ۰ و ۱) و دیگر گویه‌ها در طیف لیکرت از هرگز تا خیلی زیاد (با نمره ۰ تا ۴) است. دامنه نمرات آن از ۰ تا ۵۴ است. برنر، کان و مک مانوس (۲۰۰۲) پایایی همه گویه‌های آن را بین ۰/۲۳ تا ۰/۹۵ محاسبه کرده‌اند. در ایران نیز بخشانی پور، لشگری پور و حسین بر (۱۳۸۶) پایایی آن را ۰/۸۵ گزارش نموده‌اند. همچنین مهرابی، کجیاف و مجاهد (۱۳۸۹) پایایی این پرسشنامه را ۰/۷۹ و روایی محتوایی آن را خوب گزارش کرده‌اند. در این مطالعه نیز پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۴ به دست آمد.

پرسشنامه منبع کنترل درونی و بیرونی راتر: این مقیاس به وسیله راتر به منظور ارزیابی منبع کنترل به عنوان انتظارات تعمیم یافته تهیه شده است. این مقیاس، ادراکات فرد از منبع کنترل و همچنین تفاوت‌های فردی را در زمینه اسناد و تجارب ادراکی- شخصی ارزیابی می‌کند. این پرسشنامه یک مقیاس خودسنجی ۲۹ سؤالی در مورد رویدادهای مهم اجتماعی است که هر سؤال آن شامل دو قسمت است. این پرسشنامه در چند پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است. پایایی و روایی این پرسشنامه در مطالعاتی که بر روی ۵۳۷ نفر از دانشجویان ایرانی انجام شد به ترتیب ۰/۷۳ و ۰/۶۳ گزارش شد (مظاهری، ضرابیان و صمدی، ۱۳۸۷). همچنین، در مطالعه کورانیان، خسروی و اسماعیلی (۱۳۸۷) همبستگی درونی مواد این پرسشنامه ۰/۷۲ گزارش شده است. افرادی که در این آزمون نمره بیش از ۹ دریافت می‌کنند منبع کنترل آنها بیرونی است.

پرسشنامه سبک‌های تصمیم‌گیری عمومی (GDMS¹): برای بررسی سبک‌های تصمیم‌گیری از پرسشنامه سبک‌های تصمیم‌گیری عمومی تهیه شده توسط اسکات و بروس (۱۹۹۵) استفاده شد. این پرسشنامه، پنج بُعد مختلف منطقی، شهودی، وابسته، اجتنابی و فوری را اندازه می‌گیرد. پرسشنامه دارای ۲۵ سؤال (برای هر بُعد ۵ سؤال) است که در طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای از کاملاً مخالف تا کاملاً موافق درجه بندی می‌شود. پایایی و روایی این پرسشنامه برای اندازه‌گیری سبک‌های تصمیم‌گیری به وسیله مطالعات مختلف بررسی شده و آن را قابل قبول گزارش کرده‌اند (بایوکو و همکاران، ۲۰۰۹). پایایی این پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ برای سبک‌های مختلف از ۰/۶۲ تا ۰/۸۷ گزارش شده است (لو^۲، ۲۰۰۰؛ اسکات و بروس، ۱۹۹۵). هادی‌زاده مقدم و طهرانی (۱۳۸۷) نیز پایایی این پرسشنامه را ۰/۷۱ و روایی سازه آن را قابل قبول گزارش نموده‌اند. پایایی پرسشنامه در این مطالعه با استفاده از روش آلفای کرونباخ برای سبک‌های بالا به ترتیب ۰/۶۷، ۰/۷۲، ۰/۸۱، ۰/۷۶ و ۰/۶۳ و برای کل آزمون ۰/۷۸ به دست آمد.

یافته‌ها

شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش در جدول ۱ ارائه شده است.

¹ General Decision Making Style

² Loo, R.

جدول ۱- شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش در آزمودنی‌های پژوهش (N=۴۳۳)

متغیر	شاخص	میانگین	انحراف استاندارد
رفتار مخاطره جویانه	۱۶/۸	۱۶/۸	۶/۰۸
منبع کنترل	۱۱/۵۶	۱۱/۵۶	۳/۶۹
تصمیم‌گیری	۱۷/۰۲	۱۷/۰۲	۴/۵
سبک منطقی	۳/۶۴	۳/۶۴	۳/۷
سبک شهودی	۳/۷۸	۳/۷۸	۲/۱
سبک وابسته	۴/۲۱	۴/۲۱	۲/۳
سبک اجتنابی	۲/۵۴	۲/۵۴	۱/۹
سبک فوری	۳/۸۳	۳/۸۳	۲/۴

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که تصمیم‌گیری دارای بیشترین میانگین (۱۷/۰۲) و منبع کنترل دارای کمترین میانگین (۱۱/۵۶)، رفتار مخاطره‌جویانه دارای بیشترین انحراف استاندارد (۶/۰۸) و منبع کنترل دارای کمترین انحراف استاندارد (۳/۶۹) است. همچنین، بر اساس نتایج جدول ۱، از میان سبک‌های تصمیم‌گیری، سبک وابسته دارای بیشترین میانگین (۴/۲۱) و سبک اجتنابی دارای کمترین میانگین (۲/۵۴)، سبک منطقی دارای بیشترین انحراف استاندارد (۳/۷) و سبک اجتنابی دارای کمترین انحراف استاندارد (۱/۹) است.

جهت بررسی رابطه بین منبع کنترل و سبک‌های تصمیم‌گیری با رفتار مخاطره‌جویانه در آزمودنی‌های پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که خلاصه نتایج آن در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲- ضرایب همبستگی بین منبع کنترل و سبک‌های تصمیم‌گیری با رفتار مخاطره‌جویانه در آزمودنی‌های پژوهش (N=۴۳۳)

متغیر پیش بین	متغیر ملاک	رفتار مخاطره جویانه
منبع کنترل	رفتار مخاطره جویانه	۰/۳۸(**)
تصمیم‌گیری	رفتار مخاطره جویانه	۰/۲۵(**)
سبک منطقی	رفتار مخاطره جویانه	-۰/۲۸(**)
سبک شهودی	رفتار مخاطره جویانه	۰/۱۷(**)
سبک وابسته	رفتار مخاطره جویانه	۰/۲۱(**)
سبک اجتنابی	رفتار مخاطره جویانه	۰/۰۹
سبک فوری	رفتار مخاطره جویانه	۰/۲(**)

بر اساس نتایج جدول ۲، بین منبع کنترل، تصمیم‌گیری، سبک شهودی و سبک وابسته با رفتار مخاطره‌جویانه رابطه مثبت معنی‌دار ($p < ۰/۰۱$) و بین سبک منطقی و رفتار مخاطره‌جویانه رابطه

منفی معنی‌دار وجود دارد ($p < 0/01$)، اما بین سبک اجتنابی و رفتار مخاطره‌جویانه رابطه معنی‌دار وجود ندارد.

همچنین، جهت بررسی نقش پیش‌بینی کنندگی منبع کنترل، تصمیم‌گیری، جنسیت و سن در رفتار مخاطره‌جویانه از رگرسیون چندگانه استفاده شد که خلاصه نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳- خلاصه نتایج همبستگی چندگانه منبع کنترل، تصمیم‌گیری، جنسیت و سن در رفتار مخاطره‌جویانه در آزمودنی‌های پژوهش

متغیر پیش‌بین	B	بتا	T	سطح معنی‌داری	R	مربع R	F	سطح معنی‌داری
منبع کنترل	۰/۶۵۳	۰/۱۵۷	۵/۶۳۷	۰/۰۰۰۱				
تصمیم‌گیری	۰/۶۵۳	۰/۱۷۸	۴/۲۹۷	۰/۰۰۰۱	۰/۶۹۳	۰/۴۸	۹۵/۸۱	۰/۰۰۱
جنسیت	۱۲/۶۳۶	۰/۳۸	۱۲/۰۵۳	۰/۰۰۰۱				
سن	۳/۰۳۳	۰/۱۶۸	۵/۱۵۳	۰/۰۰۰۱				

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، منبع کنترل، تصمیم‌گیری، جنسیت و سن به طور همزمان وارد تحلیل شدند که ۴۸٪ از واریانس رفتار مخاطره‌جویانه را تبیین می‌کنند. علاوه بر آن، ستون ضریب استاندارد بتا نشان می‌دهد که همه این متغیرها، به طور معنی‌داری قادر به پیش‌بینی رفتار مخاطره‌جویانه می‌باشند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی این مطالعه بررسی رابطه بین منبع کنترل و سبک‌های تصمیم‌گیری با رفتارهای مخاطره‌جویانه نوجوانان شهرستان دزفول بود. نتایج پژوهش نشان داد که بین منبع کنترل، تصمیم‌گیری، سبک شهودی و سبک وابسته با رفتار مخاطره‌جویانه رابطه مثبت معنی‌دار و بین سبک منطقی و رفتار مخاطره‌جویانه رابطه منفی معنی‌دار وجود دارد، اما بین سبک اجتنابی و رفتار مخاطره‌جویانه رابطه معنی‌دار وجود ندارد. همچنین، نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره نشان داد که منبع کنترل، تصمیم‌گیری، جنسیت و سن در مجموع ۴۸٪ از تغییرات واریانس رفتار مخاطره‌جویانه را تبیین می‌کنند.

این یافته‌ها با مطالعات مخاطره‌جویی نوجوانان همخوان است. مثلاً، جنسیت یکی از مهمترین پیش‌بینی‌کننده‌های رفتار مخاطره‌جویی نوجوانان است (برونسون و هووارد^۱، ۲۰۰۲؛ مارکیز، ۱۹۹۸؛ اسپنس^۲، ۱۹۹۷). این مطالعه همخوان با ادبیات موجود، مشخص نمود که مردان بیشتر از زنان

¹ Bronson, M. E., & Howard, E.

² Spence, M. F.

درگیر رفتارهای مخاطره‌جویانه می‌شوند. همان‌طور که آرنست (۱۹۹۲) در نظریه اجتماعی شدن^۱ بحث می‌کند، محدودیت‌ها و هنجارهای فرهنگی نقش مهمی در بیان ویژگی‌های شخصیتی افراد نظیر هیجان‌طلبی و مخاطره‌جویی دارد. بر اساس این دیدگاه، به نظر می‌رسد که ویژگی‌های فرهنگی به موازات ویژگی‌های شخصیتی و فیزیولوژیکی نقش تعیین‌کننده‌ای در تفاوت بین نوجوانان پسر و دختر در رفتار مخاطره‌جویی دارند. شاید به دلیل همین ویژگی‌های فرهنگی باشد که نوجوانان پسر بیشتر از نوجوانان دختر فرصت نشان دادن رفتارهای مخاطره‌جویانه را دارند.

سبک تصمیم‌گیری یکی دیگر از پیش‌بینی‌کننده‌های رفتار مخاطره‌جویانه است که در این مطالعه توانایی پیش‌بینی آن معنی‌دار بوده است. این یافته با مطالعات دیگر همخوان است (بچارا، داماسیو و داماسیو^۲، ۲۰۰۰؛ کرون و همکاران، ۲۰۰۳؛ بایوکو و همکاران، ۲۰۰۹). در این خصوص فرانکن و موریس (۲۰۰۵) به بررسی تصمیم‌گیری رفتاری که به وسیله آزمون قمار آیوا^۳ سنجیده شد، پرداختند. آنها دریافتند که تصمیم‌گیری رفتاری به وسیله تفاوت‌های فردی در بازداری زدایی شناختی تعدیل می‌شود. آزمودنی‌هایی که از بازداری زدایی شناختی بالایی برخوردار بودند، در آزمون مذکور عملکرد بدتری داشتند و تصمیم‌های عجولانه‌تری می‌گرفتند. این یافته‌ها نشان می‌دهند افرادی که از نظر شناختی بازداری شده‌اند، در تصمیم‌گیری‌های روزانه مشکل دارند، نمی‌توانند تصمیم منطقی بگیرند و هنگام مواجهه با انتخاب‌های خطرناک کمتر به پیامدهای آن توجه می‌کنند (بچارا و همکاران، ۲۰۰۰). همان‌طور که مشاهده شد، رفتار مخاطره‌جویانه با سبک تصمیم‌گیری وابسته رابطه معنی‌داری دارد. نوجوانی دوره‌ای است که در آن افراد با همسالان خود در بافت‌هایی که دربرگیرنده رفتارهای مخاطره‌آمیز است، تعاملات نزدیکی دارند؛ به عنوان مثال، مهمانی‌ها، مکان‌های ورزشی و گشت و گذارها. احتمالاً در این تعامل‌ها نوجوانان توانایی مقابله با درخواست‌ها و فشارهای همسالان را ندارند و به سمت گرفتن تصمیم وابسته به همسالان متمایل می‌شوند. این امر به نوبه خود ممکن است شرکت در رفتارهای مخاطره‌جویانه را تسهیل کند (انگلس^۴ و همکاران، ۲۰۰۶).

یکی دیگر از پیش‌بینی‌کننده‌های معنی‌دار رفتار مخاطره‌جویی نوجوانان در این مطالعه، منبع کنترل است. به عبارت دیگر، نوجوانانی که دارای منبع کنترل بیرونی هستند، به احتمال بیشتری در رفتارهای مخاطره‌جویانه درگیر می‌شوند. این یافته با نتایج مطالعه کریسپ و باربر (۱۹۹۵) همخوان است. ولی با یافته‌های رولیسون و شرمین (۲۰۰۳) و رولیسون (۲۰۰۲) همخوانی ندارد. به هر حال، بر اساس نظریه رفتار مشکل^۵ جیسر و جیسر (۱۹۷۷) یکی از ویژگی‌های شخصیتی متضاد با

^۱ Socialization

^۲ Bechara, A., Damasio, H., & Damasio, A. R.

^۳ IOWA gambling task

^۴ Engels, R. C. M.

^۵ Problem behavior theory

مخاطره‌جویی داشتن منبع کنترل درونی است. به عبارت دیگر، منبع کنترل درونی یک عامل محافظت‌کننده نوجوانان از رفتار مخاطره‌جویی است و این با نظر ورنر (۱۹۸۶) همسو است. سن نیز یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های معنی‌دار رفتار مخاطره‌جویی در این مطالعه است. سن به تنهایی ۳٪ از واریانس رفتار مخاطره‌جویی در نوجوانان را تبیین کرده است. به عبارت دیگر، با افزایش سن رفتار مخاطره‌جویانه نیز افزایش می‌یابد. اگرچه مقدار واریانس تبیین شده نسبتاً پایین است، ولی با مطالعات دیگر همخوان است. به عنوان مثال، دی‌کلمنت، هنسن و پانتون^۱ (۱۹۹۶) در مطالعه خود دریافتند که فراوانی و شدت رفتار مخاطره‌جویانه با افزایش سن نوجوان بالاتر می‌رود. ایساو (۲۰۰۴) نیز سن را به عنوان یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های مهم رفتار مخاطره‌جویانه در نظر گرفته است. همچنین، گرین^۲ و همکاران (۲۰۰۰) و بل و همکاران (۲۰۰۰) بین سن و رفتار مخاطره‌جویانه همبستگی قوی گزارش نموده‌اند. مقدار پایین واریانس تبیین شده در این مطالعه ممکن است به دلیل دامنه سنی محدود ۱۵-۱۹ سال باشد. به عبارت دیگر، ممکن است با گسترش این دامنه، میزان ارتباط نیز قوی‌تر شود.

نوآوری صورت گرفته در این مطالعه پیش‌بینی رفتار مخاطره‌جویی نوجوانان از روی متغیرهای جمعیت‌شناختی و شخصیتی و ترکیب آنها است. با توجه به اینکه نوجوانان در معرض خطرات جسمانی، روان‌شناختی و اجتماعی فراوانی هستند، می‌توان با استفاده از نتایج این مطالعه میزان آسیب‌پذیری آنان را کاهش داد. با توجه به اینکه شرکت‌کنندگان این مطالعه نوجوانان دانش‌آموز شهر دزفول بودند، ممکن است بافت فرهنگی این شهر در نتیجه مطالعه مؤثر بوده باشد. همچنین، دامنه سنی محدود ۱۶-۱۹ سال شرکت‌کنندگان تعمیم یافته‌های مذکور را با محدودیت مواجه می‌کند.

منابع

- بخشانی پور، نورمحمد، لشگری پور، کبری و حسین بر، محمد. (۱۳۸۶). شیوع رفتارهای مرتبط با آسیب‌های عمدی و غیرعمدی در دانش‌آموزان دبیرستانی سیستان و بلوچستان. *طبیب شرق*، ۹(۳)، ۲۰۸-۱۹۹.
- کورانیان، فرانک، خسروی، علیرضا و اسماعیلی، حبیب‌الله. (۱۳۸۷). بررسی ارتباط نستوهی و منبع کنترل با فرسودگی شغلی پرستاران. *افق دانش*، ۱۴(۱)، ۶۷-۵۸.
- مظاهری، شهیر، ضرابیان، محمدکاظم و صمدی، محمدجواد. (۱۳۸۷). ارزیابی تیپ شخصیتی و منبع کنترل در بیماران مبتلا به مولتیپل اسکلروزیس. *مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی همدان*، ۱۵(۲)، ۴۸-۵۱.

¹ DiClement, R. J., Hansen, W. B., & Ponton, L. E.

² Greene, K.

مهرابی، حسینعلی، کجباف، محمدباقر و مجاهد، عزیزالله. (۱۳۸۹). پیش‌بینی رفتارهای پرخطر براساس هیجان طلبی و عوامل جمعیت‌شناختی در دانشجویان دانشگاه اصفهان، *مطالعات روان‌شناختی*، (۲/۶)، ۴۳-۵۸.

هادی‌زاده مقدم، اکرم و طهرانی، مریم. (۱۳۸۷). بررسی رابطه بین سبک‌های عمومی تصمیم‌گیری مدیران در سازمان‌های دولتی. *نشریه مدیریت دولتی*، (۱/۱)، ۱۳۸-۱۳۳.

Abaan, S., Bulut, H., & Cihangir, N., (2003). *Evaluation of a Locus of Control Development Program in a University Nursing School*. Ozlem Graphic Press.

Alexander, C. S., Somerfield, M. R., Ensminger, M. E., Kim, Y. J., & Johnson, K. E. (1995). Gender differences in injuries among rural youth. *Injury Prevention, 1*, 15-20.

Arnett, J. (1996). Sensation-seeking, aggressiveness, and adolescent reckless behavior. *Personality and Individual Differences, 20*, 693-702.

Arnett, J. (1992). Reckless behavior in adolescence: A developmental perspective. *Developmental Review, 12*, 339-373.

Baillie, L., Lovato, C. Y., Johnson, J. L., & Kalaw, C. (2005). Smoking decisions from a teen perspective: a narrative study. *American Journal of Health Behavior, 29*, 99-106.

Baiocco, R., Laghi, F., & D'Alissio, M. (2009). Decision making style among adolescents: Relationship with sensation seeking and locus of control. *Journal of adolescence, 32*, 963-976.

Bechara, A., Damasio, H., & Damasio, A.R. (2000). Emotion, decision-making and the orbitofrontal cortex. *Cerebral Cortex, 10*, 295-307.

Brew, F. P., Hesketh, B., & Taylor, A. (2001). Individualistic collectivist differences in adolescent decision making and decision styles with Chinese and Anglos. *International Journal of Intercultural Relations, 25*, 1-19.

Bell, N. J., Schoenrock, C. J., & O'Neal, K. K. (2000). Self-monitoring and the propensity for risk. *European Journal of Personality, 14*, 107-119.

Brener, N. D., Kann, L., & McManus, T. (2002). Reliability of the Youth Risk Behavior Survey Questionnaire. *Journal of Adolescent Health, 8*, 336-342.

Brener, D., Conins, J., & Kann, L. (1995). Reliability of the youth Risk Behavior survey, questionnaire. *American journal of Epidemiology, 141*, 575-580.

Bronson, M. E., & Howard, E. (2002). *Gender differences and their influence on thrill seeking and risk taking*. Unpublished manuscript. Missouri Western State University.

Crone, E. A., Vendel, I., & van der Molen, M. W. (2003). Decision-making in adolescents and adults: insensitivity to future consequences or driven by immediate rewards, *Personality and Individual Differences, 35*, 1625-1641.

Chartrand, J. M., Rose, M. L., Elliott, T. R., Marmarosh, C., & Caldwell, S. (1993). Peeling back the onion: personality, problem solving, and career-making style correlates of career indecision. *Journal of Career Assessment, 1*, 66-82.

Crisp, B. R., & Barber, J. G. (1995). The effect of locus of control on the association between risk perception and sexual risk-taking. *Personality and Individual Differences, 19*(6), 841-845.

D'Alissio, M., Baiocco, R., & Laghi, F. (2006). The problem of binge drinking among Italian university students: a preliminary investigation. *Addictive Behaviors, 31*, 2328-2333.

DiClement, R. J., Hansen, W. B., & Ponton, L. E. (1996). *Adolescents at-risk: A generation in jeopardy*. NY: Plenum Publishers.

Driver, M. J. (1997). *Individual decision making and creativity*. OH: Grid Publishing.

Engels, R. C. M. E., Scholte, R. H. J., Lieshout, C. F. M., de Kemp, R., & Overbeek, G. (2006). Peer group reputation and smoking and alcohol consumption in early adolescence. *Addictive Behaviours, 31*, 440-449.

Essau, C. A. (2004). Risk-taking behavior among German adolescents. *Journal of Youth Studies, 7*, 499-512.

Franken, I. H. A., & Muris, P. (2005). Individual differences in decision making. *Personality and Individual Differences, 39*, 991-998.

Gonzales, J., & Field, T. (1994). Adolescents' perceptions of their risk-taking. *behavior of Adolescence, 29*, 175-189.

Greene, K., Krcmar, M., Walters, L. H., Rubin, D. L., & Hale, J. L. (2000). Targeting adolescent risk-taking behaviors: The contributions of egocentrism and sensation-seeking. *Journal of Adolescence, 23*, 439-461.

Harren, V. A. (1979). A model of career decision making for college students. *Journal of Vocational Behavior, 14*, 119-133.

Hodgson, C. J. R. (2000). *Health locus of control, perception of risk, and risk-taking behavior in older adolescents*. Doctoral Thesis, Texas Women's University.

Irwin, C. E. (1991). The theoretical concept of at-risk adolescents. *Adolescent Medicine, 1*, 1-14.

Jessor, R., Turbin, M. S., Costa, F. M., Dong, Q., Zhang, H., & Wang, C. (2003). Adolescent problem behavior in China and the United States: A cross-national study of psychosocial protective factors. *Journal of Research on Adolescence, 13*, 329-360.

Jessor, R., & Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.

Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Schulenberg, J. E. (2006). *Monitoring the future national results on adolescent drug use: Overview of key findings*. MD: National Institute on Drug Abuse.

Loo, R. (2000). A psychometric evaluation of the general decision making style inventory. *Personality and Individual Differences, 29*, 895-905.

Marquis, A. M. (1998). Gender differences in risk-taking behavior: From family of origin to personality variables. *Dissertation Abstracts International*, 59, 137-146.

Mau, W. C. (1995). Decision-making styles as a predictor of career decision status and treatment gains. *Journal of Career Assessment*, 3, 90-101.

Mau, W. C., & Jepsen, D. A. (1992). Effects of computer-assisted instruction in using formal decision-making strategies to choose a college major. *Journal of Counseling Psychology*, 39, 185-192.

Miller, D. C., & Byrnes, J. P. (2001). Adolescents' decision making in social situations. A self-regulation perspective. *Applied Developmental Psychology*, 22, 237-256.

Neaves, J. J., (1989). The relationship of locus of control to decision making in nursing students. *Journal of Nursing Education*, 28, 7-12.

Nutt, P. C. (1990). Strategic decisions made by top executives and middle managers with data and process dominant style. *Journal of Management Studies*, 27, 173-194.

Phillips, S. D., Paziienza, N. Y., & Ferrin, H. H. (1984). Decision making styles and problem solving appraisal. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 497-502.

Rolison, M. R. (2002). Factors influencing adolescents' decisions to engage in risk taking behavior. *Adolescence*, 37, 585-596.

Rolison, M. R., & Scherman, A. (2003). College student risk-taking from three perspectives. *Adolescence*, 38, 689-704.

Rowe, A. J., & Mason, R. O. (1987). *Managing with style: A guide to understanding, assessing, and improving decisionmaking*. San Francisco: Jossey-Bass.

Scott, S. G., & Bruce, R. A. (1995). Decision-making style: the development and assessment of a new measure. *Educational and Psychological Measurement*, 55, 818-831.

Small, S. A., Silverberg, S. B., & Kerns, D. (1993). Adolescents' perceptions of the costs and benefits of engaging in health-compromising behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 22, 73-87.

Spence, M. F. (1997). Risk-taking in adolescence: An exploration of basic constructs. *Dissertation Abstracts International*, 58, 35-58.

Spicer, D. P., & Sadler-Smith, E. (2005). An examination of the General Decision Making Style questionnaire in two UK samples. *Journal of Managerial Psychology*, 20, 137-149.

Tuinstra, J., Sonderen, F. L. P., Groothoff, J. W., van den Heuvel, W. J. A., & Post, D. (2000). Reliability, validity and structure of the adolescent decision making questionnaire among adolescents in the Netherlands. *Personality and Individual Differences*, 28, 273-285.

Turner, C. & McClure, R. (2003). Age and gender differences in risk-taking behavior as an explanation for high incidence of motor vehicle crashes as a driving in young males. *Injury Control and Safety Promotion*, 10, 123-130.

Wang, L., Kick, E., Fraser, J., & Burns, T. J. (1999). Status Attainment in America: The Roles of Locus of Control and Self-Esteem in Educational and Occupational Outcomes. *Sociological Spectrum*, 56, 135-146.

Werner, E. E. (1986). Resilient offspring of alcoholics: a longitudinal study from birth to age 18, *Journal of Studies in Alcoholism*, 47, 34-40.

Yilmaz, A., & Kayaz, H. (2010). Relationship between nursing students' epistemological beliefs and locus of control. *Nurse Education Today*, 30, 680-686.

Zuckerman, M., & Kuhlman, M. (2000). Personality and risk-taking: Common biosocial factors. *Journal of Personality*, 68, 999-1029.